

बी.ए. (इतिहास)

तृतीय वर्ष : सत्र ५

गृहपाठ : २०१७-१८

मध्ययुगीन भारत (इ.स.१२०० ते १५२६) (HC-501)

(सत्र ५ : अभ्यासासाठी प्रकरणे : प्रकरण क्र. १ ते ३ आणि ९ विजयनगर साम्राज्य आणि बहामनी साम्राज्य)

टीप : नमुना उत्तरात दिलेली प्रस्तावना व समारोप हे उदाहरणादाखल आहेत. त्या व्यतिरिक्त प्रश्नाशी सुसंगत अशी प्रस्तावना व समारोप स्वतंत्रपणे लिहिल्यास त्याचे स्वागतच आहे.

१. अल्लाउद्दीन खिलजीच्या अंतर्गत सुधारणांचा आढावा घ्या.

गुण : १५

प्रस्तावना : अल्लाउद्दीन खिलजीने कशाप्रकारे सत्ता ग्रहण केली ते ४ ते ५ वाक्यात लिहा.

अंतर्गत सुधारणा : प्रशासकीय सुधारणा : समस्या व उपाययोजना

महसुल सुधारणा

सैन्य सुधारणा

किंमतीचे नियंत्रण

समारोप : अल्लाउद्दीन खिलजीच्या कारकिर्दीचे मूल्यमापन ४ ते ५ वाक्यात करा.

२. विजयनगर साम्राज्याच्या विकासासाठी कृष्णदेवरायाने केलेल्या योगदानाचा आढावा घ्या.

प्रस्तावना - विजयनगर साम्राज्य व कृष्णदेवराय यांचा अल्प परिचय

कृष्णदेवरायाचा साम्राज्यविस्तार - बहामनी सत्ता, विजापूरची आदिलशाही व ओरीसातील

सत्तेशी संघर्ष

जनहिताची कामे

कला व स्थापत्यविषयक कामगिरी

समारोप - कृष्णदेवरायाच्या योगदानाचे मूल्यमापन / महत्त्व

३. थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन)

गुण :

१५

अ) कुतुबुद्दीन ऐबकाच्या कारकिर्दीचा थोडक्यात आढावा घ्या.

प्रस्तावना - कुतुबुद्दीन ऐबकाचा अल्प परिचय

अडचणी व निराकरण : एल्डोज व कुबेचाचा बंदोबस्त, बंगाल व बिहारवर वर्चस्व, ख्वारिजमच्या

शहाचा बंदोबस्त, राजपुत धोरण

खिलाफतीसंदर्भातील धोरण

समारोप - कारकिर्दीचा शेवट

आ) खिलजीच्या घराण्याच्या -हासाची कारणे लिहा.

प्रस्तावना - मलिक काफूर आणि खिलजी घराण्याचा शेवट

खिलजीच्या घराण्याच्या -हासाची कारणे : लोकप्रिय शासनाचा अभाव, अयशस्वी योजना, हिंदूंना दिलेली वागणूक,

अंतर्गत कारस्थाने, भ्रष्ट अधिकारी, मंगोल आक्रमणे, अल्लाउद्दीननंतर स्थायी सैन्याचा अभाव, चारित्र्यशून्य

वर्तन, वारसाधिकार, कर्तबगारहीन वारसदार, गुलामांची कर्तबगार परंपरा नष्ट

समारोप - तुघलक घराण्याची सत्तास्थापना

इ) महंमद बिन तुघलकाच्या राजधानीबदलाच्या धोरणाचे परीक्षण करा.

प्रस्तावना - महंमद बिन तुघलकाचा अल्प परिचय

महंमदाचा राजधानीबदलाचा प्रयोग - प्रत्यक्ष बदल व बदलाची प्रक्रिया

राजधानी बदलाची कारणे - देवगिरीचे महत्त्व, दुष्काळ, प्रजेने केलेली निंदा,

दुआबातील बंडे, दक्षिणेवरील वर्चस्व राखण्याची गरज, मंगोलांची आक्रमणे

राजधानीबदलातील उणिवा, अपयश व दुष्परिणाम

समारोप - या प्रयोगाचे मूल्यमापन

ई) विजयनगर साम्राज्याच्या -हासाची कारणे लिहा.

प्रस्तावना - विजयनगर साम्राज्याचा अल्प परिचय व -हास

-हासाची कारणे - विलास व नीतिमत्तेचा -हास, पोर्तुगिजांचा हस्तक्षेप, मुसलमानी

सत्तांची एकजूट, अकर्तबगार राजे व सरदारांची स्वतंत्र वृत्ती, केंद्रसत्तेचा दुबळेपणा,
बहामनी राज्याबरोबरील संघर्ष
समारोप - विजयनगर साम्राज्याचे महत्त्व

४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन)

गुण :

१५

अ) रझिया सुलताना

प्रस्तावना - रझिया सुलताना अल्प परिचय
सत्तास्थापना, सत्तेचे दृढीकरण - राज्यपाल, मौलवी व सैन्याच्या बंडाचे निराकरण
रझिया सुलतानाचा शेवट
समारोप - रझिया सुलतानाची योग्यता

आ) तैमूरलंगाची स्वारी

प्रस्तावना : तुघलक घराण्याचा -हास व गोंधळाची परिस्थिती
तैमूरलंगाची स्वारी : तैमूरलंगाचा परिचय, भारतावरील स्वारीचे हेतू, स्वारीचा तपशील
समारोप : तैमूरलंगाच्या स्वारीचे परिणाम

इ) लोदी घराणे व सुलतानशाहीचा -हास

प्रस्तावना : सय्यद घराण्याचा -हास आणि लोदी घराण्याची सत्तास्थापना
बहलोल लोदी
सिकंदर लोदी व त्याने केलेल्या सुधारणा
इब्राहिम लोदीची कारकीर्द : हुकूमशाही व बंडाळ्या
सुलतानशाहीचा -हास : दौलतखानाकडून बाबराला आमंत्रण, पानिपतचे पहिले युद्ध आणि इब्राहिम लोदीचा
पराभव
समारोप : मुघल सत्तेची स्थापना

इ) बहामनी साम्राज्याच्या -हासाची कारणे

प्रस्तावना - बहामनी साम्राज्य अल्प परिचय व -हास
-हासाची कारणे - शासकांचा धर्मवेडेपणा, अखेरच्या सुलतानांचा दुबळेपणा, विजयनगर
साम्राज्याबरोबरील संघर्षाचे दुष्परिणाम, मुसलमानांमधील दुही, दरबारातील दुफळी,
केंद्रसत्तेचे दुबळेपण
समारोप - बहामनी साम्राज्याची पाच छकले

५. विद्यार्थीमित्रांनो, या प्रश्नामधील उपप्रश्नांची उत्तरे तुम्हाला पुस्तकात तयार मिळणार नाहीत. क्रेडिट सिस्टिममध्ये यु.जी.सी.च्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार विद्यार्थ्यांनी त्यांची निरीक्षणशक्ती, आकलनक्षमता व विचारशक्ती यांचा वापर करून काही काम करणे अपेक्षित आहे. खालील प्रश्न तुम्हाला मनोरंजक व ख-या अर्थाने विचार व अभ्यास करायला प्रेरणा देणारे असतील.

एकूण गुण २०

अ) खालील घराण्यांचा क्रम कालानुक्रमानुसार लावा.

गुण ५

प्रस्तुत प्रश्नामध्ये दिलेल्या घराण्यांचा क्रम कालक्रमानुसार लावा.

१. लोदी
२. गुलाम
३. खिलजी
४. तुघलक
५. सय्यद

आ) धर्मेंद्र व हेमामालिनी यांचा रझिया सुलताना हा चित्रपट पहा आणि एक ऐतिहासिक चित्रपट म्हणून त्याबाबतचे तुमचे मत सविस्तर लिहा.

किंवा

तुम्ही महंमद बीन तुघलकाच्या काळात दिल्लीत राहात आहात असे समजा. तुम्ही महंमदाच्या सैन्यातील सैनिक आहात. महंमदाने राजधानी दिल्ली येथून देवगिरीला नेली आणि तो प्रयोग फसल्याने परत दिल्लीला आणली. या सा-याचा

*****

आधुनिक महाराष्ट्राचा राजकीय इतिहास (HC-502)

(सत्र ५ : अम्यासासाठी प्रकरणे : प्रकरण क्र. १ ते ५)

टीप : नमुना उत्तरात दिलेली प्रस्तावना व समारोप हे उदाहरणादाखल आहेत. त्या व्यतिरिक्त प्रश्नाशी सुसंगत अशी प्रस्तावना व समारोप स्वतंत्रपणे लिहिल्यास त्याचे स्वागतच आहे.

१. ब्रिटिशांचे राजकीय, सामाजिक व धार्मिक धोरण थोडक्यात विशद करा.

गुण : १५

प्रस्तावना : महाराष्ट्रामध्ये ब्रिटिशांची सत्ता कशी स्थापन झाली ते ४ ते ५ वाक्यात लिहा.

राजकीय धोरण : सत्तेचे केंद्रीकरण, अनुनय, सुधारणा, दडपशाही, फोडा व राज्य करा, वर्णभेद, वर्णवर्चस्ववादी व सांस्कृतिक वर्चस्वाचे धोरण, परराष्ट्र धोरण, लष्करविषयक धोरण

सामाजिक धोरण : सुधारणा कायदे, कायद्याची समानता, शिक्षण सर्वांना खुले, वर्णभेद

धार्मिक धोरण: धर्म व व्यवहार यांची फारकत, धर्मनिरपेक्ष धोरण,

समारोप : ब्रिटिशांच्या या धोरणांचे मुख्य परिणाम ४ ते ५ वाक्यात लिहा.

२. लो. टिळकांच्या राजकीय कार्याचा थोडक्यात आढावा घ्या.

गुण : १५

प्रस्तावना : लो. टिळकांचा थोडक्यात परिचय

लो. टिळकांचे राजकीय कार्य

ध्येय - स्वराज्य

साधने - चतुःसूत्री - लोकजागृती, चळवळ (प्रत्यक्ष कृती), ऐक्य

लोकजागृती - राष्ट्रीय शिक्षणासाठी संस्थास्थापना, केसरी-मराठा वृत्तपत्र, राष्ट्रीय उत्सव,

चळवळी - स्वदेशीची (वंगभंगविरोधी) चळवळ, होमरूल लीगची चळवळ

ऐक्याचे प्रयत्न - लखनौ अधिवेशन - मवाळांशी समन्वय, मुस्लीम लीगशी ऐक्याचा करार

समारोप : लो. टिळकांच्या या कार्याचे मूल्यमापन ४ ते ५ वाक्यात करा.

३. थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन)

गुण :

१५

अ) भक्ती चळवळीचे सामाजिक योगदान लिहा.

प्रस्तावना - भक्ती चळवळीच्या उदयाची पार्श्वभूमी २ ते ३ वाक्यात लिहा.

भक्ती चळवळीचे सामाजिक योगदान विविध जातीतील संत, विठ्ठलाची सगुण भक्ती, पंढरीची वारी,

कर्मकांडांना व जातिभेदाला विरोध, आध्यात्मिक क्षेत्रातील समानता, मध्यस्थीला

विरोध, द्वैतवाद, लोकभाषा मराठीचा अवलंब, एकत्व व समानतेची भावना रुजली,

रामदासस्वामींचे वेगळेपण : शक्तीची उपासना, ऐक्य व क्षात्रतेजाला चालना,

महाराष्ट्रधर्माचा पुरस्कार

समारोप - मध्ययुगीन भक्ती चळवळीचा आधुनिक महाराष्ट्रावरील प्रभाव २ ते ३ वाक्यात लिहा.

आ) महाराष्ट्रातील राष्ट्रवादाच्या उदयाची कोणतीही पाच कारणे लिहा.

प्रस्तावना : राष्ट्रवाद म्हणजे काय ते २ ते ३ वाक्यात लिहा.

महाराष्ट्रातील राष्ट्रवादाच्या उदयाची कारणे : राजकीय व प्रशासकीय ऐक्य, इंग्रजी भाषा, उदारमतवादी धोरण, व्यापक

अर्थव्यवस्था, पाश्चात्य राष्ट्रवादी प्रेरणांचा प्रभाव, धार्मिक व सामाजिक सुधारणा

चळवळी, आर्थिक शोषण, वर्णभेद व वर्णवर्चस्व, दडपशाही, महाराष्ट्राचा पूर्वेतिहास

समारोप : राष्ट्रसभेच्या स्थापनेविषयी २ ते ३ वाक्ये लिहा.

इ) संस्थानांमधील लोकचळवळींचे वर्णन करा.

प्रस्तावना : संस्थाने म्हणजे काय ते २ ते ३ वाक्यात लिहा.

संस्थानांमधील लोकचळवळी - संस्थानांचे वेगळेपण, प्रातिनिधिक संस्थांचा अभाव, चळवळींचे दुहेरी स्वरूप : ब्रिटिशविरोध, प्रातिनिधिक संस्थांची व नागरी हक्कांची मागणी, ग्रामोद्योग, खादी, राष्ट्रीय शिक्षण, अस्पृश्यतानिवारण इ. साठी कार्य, प्रजापरिषदा, औंधचा पुढाकार, सरकारचा दृष्टिकोन, शेवट समारोप : स्वातंत्र्योत्तर काळातील संस्थानांचे विलीनीकरण यावर २ ते ३ वाक्ये लिहा. ई)

संयुक्त महाराष्ट्रच्या स्वातंत्र्योत्तर काळातील वाटचालीचा आढावा घ्या.

प्रस्तावना - स्वातंत्र्यपूर्व काळातील संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीची वाटचाल
संयुक्त महाराष्ट्रच्या स्वातंत्र्योत्तर काळातील वाटचाल - दार कमिशन, जे.व्ही.पी. कमिटी, फाजलअली आयोग, चळवळ - फाजलअली आयोगाच्या विरोधात चळवळ, मंत्रिपदाचे राजिनामे, विविध नेत्यांचे व साहित्यिकांचे योगदान, मुंबईतील अत्याचार, संयुक्त महाराष्ट्र समितीचे निवडणुकांतील यश, काँग्रेसचा पाठिंबा
समारोप - संयुक्त महाराष्ट्राची निर्मिती

४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन)

गुण :

१५

अ) महाराष्ट्रधर्म

प्रस्तावना : महाराष्ट्रधर्म या संकल्पनेचा उदय कधी झाला ते २ ते ३ वाक्यात लिहा.

महाराष्ट्रधर्म - गुरुचरित्र, महिकावतीची बखर यातील उल्लेख, रामदासांच्या पत्रव्यवहारातील उल्लेख, शाहूंच्या पत्रव्यवहारातील उल्लेख, आधुनिक काळात न्या. रानड, चिं.वि. वैद्य, डॉ. भांडारकर, राजारामशास्त्री भागवत, इतिहासाचार्य राजवाडे यांचे संदर्भ, आशय - सनातनी हिंदू धर्म, राजकीय संदर्भ

समारोप : महाराष्ट्रधर्माचे महत्त्व २ ते ३ वाक्यात लिहा.

आ) ना. गोपाळ कृष्ण गोखले

प्रस्तावना

गोखलेंचे कार्य : फर्गसन कॉलेज, सुधारक, सार्वजनिक सभेशी संबंध, सामाजिक परिषद व राष्ट्रसभेचे चिटणीस पद, भारत सेवक संघाची स्थापना, वेल्बी आयोगापुढील साक्ष, मध्यवर्ती कायदेमंडळातील कार्य
समारोप

इ) स्वा. सावरकरांचे क्रांतिकार्य

प्रस्तावना - सशस्त्र क्रांतिकारी चळवळ म्हणजे काय?

स्वा. सावरकरांचे क्रांतिकार्य - लेखन, अभिनव भारतची स्थापना व कार्य, जन्मठेपेची शिक्षा
समारोप - स्वा.सावरकरांचे सामाजिक योगदान

ई) गांधीवाद

प्रस्तावना - गांधीयुग कधी सुरू झाले? तत्पूर्वी गांधीजींनी केलेल्या आंदोलनांचा २ ते ३ वाक्यात उल्लेख करा.

गांधीवाद - जनआंदोलन, धर्मनिष्ठ धर्मनिरपेक्षता, स्वराज्य व सुराज्य एका नाण्याच्या दोन बाजू, राजकीय व आर्थिक विकेंद्रित व्यवस्था, नैतिकतेला महत्त्व, साधनशुचिता, सुधारणावाद, सत्य, अहिंसा, प्रेम, उपोषण, श्रमप्रतिष्ठा

समारोप - गांधीवादी चळवळींबाबत महाराष्ट्राची प्रतिक्रिया काय होती ते २ ते ३ वाक्यात लिहा.

५. विद्यार्थीमित्रांनो, या प्रश्नांमधील उपप्रश्नांची उत्तरे तुम्हाला पुस्तकात तयार मिळणार नाहीत. क्रेडिट सिस्टिममध्ये यु.जी.सी.च्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार विद्यार्थ्यांनी त्यांची निरीक्षणशक्ती, आकलनक्षमता व विचारशक्ती यांचा वापर करून काही काम करणे अपेक्षित आहे. खालील प्रश्न तुम्हाला मनोरंजक व ख-या अर्थाने विचार व अभ्यास करायला प्रेरणा देणारे असतील.
एकूण गुण २०

अ) खालील घटनांची मांडणी कालानुक्रमानुसार करा.

गुण ५

प्रस्तुत प्रश्नांमध्ये दिलेल्या घटनांचा क्रम कालक्रमानुसार लावा.

१. दरख्वनचे दंगे
२. दुसरे इंग्रज-मराठा युद्ध
३. पहिली आगगाडी
४. रयतवारीची सुरवात
५. १८५७ चा उठाव

आ) लोकमान्य एक युगपुरुष हा चित्रपट पहा आणि एक ऐतिहासिक चित्रपट म्हणून त्याबाबतचे तुमचे मत सविस्तर लिहा.
 किंवा
 'गणेशोत्सव : लोकमान्यांच्या काळातला आणि आजचा' या विषयावर निबंध लिहा. गुण १५
 ****

साहित्यातून समाजदर्शन : भाग १ (HDSE-503) (फक्त मराठी माध्यमासाठी)

विद्यार्थी मित्रांनो, साहित्यातून समाजदर्शन या विषयाचे स्वरूप आपल्या इतर विषयांपेक्षा वेगळे आहे. आधुनिक भारत आणि आधुनिक महाराष्ट्राच्या जडणघडणीमध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावलेल्या काही निवडक विचारवंतांच्या लेखनाचे वा भाषणाचे अंश अभ्यासासाठी निवडण्यात आलेले आहेत. अवतरण चिन्हांमध्ये (म्हणजे “---”) छापलेला मजकूर हा या विचारवंतांचा मूळ विचार आहे. प्रश्नांची उत्तरे लिहितीना हे विचार जसेच्या तसे लिहिणे अपेक्षित नाही कारणे ते तुमचे विचार नाहीत. तुमच्या आकलनाच्या व उत्तरलेखनाच्या सोयीसाठी प्रास्ताविकामध्ये पाठाची पार्श्वभूमी, समारोप, गरजेनुसार त्या त्या मुद्यांनंतर संपादकाचे स्पष्टीकरण दिले आहे. तसेच मूळ लेखनाची मांडणी मुद्यांना शिर्षके देऊन सुटसुटीत करण्याचा प्रयत्न केला आहे. या सा-याचा उपयोग तुम्ही तुमच्या उत्तरलेखनात करू शकता.

टीप : नमुना उत्तरात दिलेली प्रस्तावना व समारोप हे उदाहरणादाखल आहेत. त्या व्यतिरिक्त प्रश्नाशी सुसंगत अशी प्रस्तावना व समारोप स्वतंत्रपणे लिहिल्यास त्याचे स्वागतच आहे.

१. इंग्रजी राजवटीचे आर्थिक परिणाम या शिर्षकांतर्गत न्या. रानडे यांच्या व्याख्यानाचा समावेश आपल्या विषयामध्ये आहे. ब्रिटिशांचे राज्य भारताच्या दारिद्र्याला कशा प्रकारे कारणीभूत होत आहे याबाबत न्या. रानड्यांनी केलेले विवेचन तुमच्या शब्दांत स्पष्ट करा. गुण : १५

प्रस्तावना : न्या. रानड्यांचा अल्प परिचय

ब्रिटिशांचे राज्य भारताच्या दारिद्र्याला कशा प्रकारे कारणीभूत होत आहे याबाबत न्या. रानड्यांनी केलेले विवेचन :
 ब्रिटिश राजवटीतील करांचे ओझे, करांच्या उत्पन्नातून इंग्लंडकडे रवाना होणा-या रकमेचा न्या. रानड्यांनी दिलेला तपशील (माल खरेदी, पगार, संरक्षण व रेल्वे सारख्या सुधारणांसाठी घेतलेल्या कर्जाचे व्याज इ.

समारोप : भारताच्या दारिद्र्याची इतर कोणती कारणे न्या. रानड्यांनी सांगितली?

२. म.फुल्यांच्या मते शेतक-यांच्या समस्यांना भारतीय समाजातील कोणकोणते घटक कशा प्रकारे कारणीभूत होते?

गुण : १५

प्रस्तावना : म.फुल्यांचा अल्प परिचय

शेतक-यांच्या समस्यांना भारतीय समाजातील कारणीभूत घटक : शिक्षक, भटभिक्षुक, सावकार, कारकून, गावगुंड, अडते-दलाल, स्वतः शेतकरी व त्यांची शिक्षित मुले, पुढारी

समारोप : शेतक-यांच्या दारिद्र्याला आज कोणते घटक जबाबदार आहेत असे तुम्हाला वाटते?

३. महात्मा गांधींची स्वराज्याची कल्पना स्पष्ट करा.

गुण :

१५

प्रस्तावना : महात्मा गांधींचा थोडक्यात परिचय

महात्मा गांधींची स्वराज्याची कल्पना : स्वराज्य म्हणजे स्वतःवर ताबा, उपभोगावर मर्यादा, कर्तव्यनिष्ठा, भारतीयत्व आणि साधनशुचिता (प्रेमबळ व अहिंसा)

समारोप : गांधीजींचे हे विचार तुम्हाला पटतात का ते ४ ते ५ वाक्यात लिहा.

४. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे थोडक्यात लिहा.

गुण : १५

अ) आमच्या देशाची स्थिती या निबंधामध्ये विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांनी ब्रिटिश राजवटीच्या कोणत्या दोषांचे विवेचन केले आहे?

प्रस्तावना : विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांचा अल्प परिचय

चिपळूणकरांनी सांगितलेले ब्रिटिश राजवटीचे तोटे : स्वातंत्र्यनाश, राज्य-संपत्ती-विद्या-धर्म यांचा -हास, दुर्गुणांची वाढ, पाश्चात्यांचे अंधानुकरण
समारोप : आजही हे तोटे भारतीय समाजात दिसतात असे तुम्हाला वाटते का ?
आ) सुधारणेसाठी आगरकरांचा तरूण सुशिक्षितांवर भर का होता ?
प्रस्तावना : आगरकरांचा थोडक्यात परिचय
सुधारणेसाठी आगरकरांचा तरूण सुशिक्षितांवर भर का : ईर्ष्या, हिंमत इ. गुण, नवीन ज्ञान व विचार, परदुःखाची जाणीव व परहिताची आस, समाजाला गती देण्याचे सामर्थ्य, संसाराचा अथवा पितृत्वाचा भार नाही.
समारोप : आजही हीच परिस्थिती आहे का ?
इ) त्रि.ना.आत्रे यांच्या 'गावगाडा' या पाठातून मध्ययुगीन गावगाड्याची कोणती वैशिष्ट्ये दिसून येतात ते लिहा.
प्रस्तावना : गावगाडा म्हणजे काय
गावगाड्याची वैशिष्ट्ये : दळणवळण कमी, नियमबध्द कारभाराचा अभाव, व्यापार कमी, राजबळाचा पाठिंबा नाही, आर्थिक स्वयंपूर्णता, राजकीय स्वावलंबन, इतर गावांपासून तुटकपणा
समारोप : ब्रिटिश काळात गावगाड्यात झालेले बदल थोडक्यात लिहा.
ई) स्वा.सावरकरांनी प्रतिपादन केलेले विश्वाचे वास्तव स्वरूप लिहा.
प्रस्तावना : स्वा.सावरकरांचा अल्प परिचय
स्वा.सावरकरांनी प्रतिपादन केलेले विश्वाचे वास्तव स्वरूप : ही कल्पना सत्यावर आधारलेली आणि शास्त्रीय कसोट्यांवर उतरणारी, मनुष्याच्या सुखासाठी विश्वाची निर्मिती ही भावना खुळी, खोटी व भाबडी, मनुष्याच्या निर्मितीपूर्वी ही सृष्टी होती त्यामुळे विश्वाची नियमबध्दता तेवढी खरी, मनुष्य हा विश्वाच्या उलाढालीतील तुच्छ व तात्पुरता परिणाम, विश्व सुष्ट वा दुष्ट या कल्पनेच्या पलिकडले
समारोप : सावरकरांनी मांडलेली विश्वाच्या वास्तवतेची कल्पना तुम्हाला पटते का ते थोडक्यात लिहा.

५. विद्यार्थीमित्रांनो, या प्रश्नामधील उपप्रश्नांची उत्तरे तुम्हाला पुस्तकात तयार मिळणार नाहीत. क्रेडिट सिस्टिममध्ये यु.जी.सी.च्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार विद्यार्थ्यांनी त्यांची निरीक्षणशक्ती, आकलनक्षमता व विचारशक्ती यांचा वापर करून काही काम करणे अपेक्षित आहे. खालील प्रश्न तुम्हाला मनोरंजक व ख-या अर्थाने विचार व अभ्यास करायला प्रेरणा देणारे असतील.

आपल्या पाठ्यपुस्तकातील 'थोर पुरुषांची चरित्रे आणि शिवजयंतीचा राष्ट्रीय उत्सव' या लो. टिळकांच्या व्याख्यानांचा अभ्यास करून त्या पार्श्वभूमीवर 'आजच्या काळातील शिवजयंतीचा उत्सव : दशा व दिशा' या विषयावर ५०० शब्दांचा निबंध लिहा.

एकूण गुण २०

गुण २०

*****

बी.ए. (इतिहास)

तृतीय वर्ष : सत्र ६

गृहपाठ : २०१७-१८

मध्ययुगीन भारत (इ.स. १५२६ ते १७६५) (HC-601)

(सत्र ६ : अभ्यासासाठी प्रकरणे : प्रकरण क्र. ४ ते १० प्रकरण क्र. ९ मधील निजामशाही, आदिलशाही, कुतुबशाही व मराठे एवढाच भाग)

टीप : नमुना उत्तरात दिलेली प्रस्तावना व समारोप हे उदाहरणादाखल आहेत. त्या व्यतिरिक्त प्रश्नाशी सुसंगत अशी प्रस्तावना व समारोप स्वतंत्रपणे लिहिल्यास त्याचे स्वागतच आहे.

१. मुघलकालीन चित्रकलेचा आढावा घ्या.

गुण : १५

प्रस्तावना - चित्रकलेची पूर्वस्थिती

मुघलकालीन चित्रकला - संक्रमण काळ, हुमायून, अकबर, जहांगीर यांच्या काळातील चित्रकला, युरोपीय प्रभाव

समारोप -चित्रकलेचा -हास

२. नूरजहाँच्या कारकिर्दीचा आढावा घ्या.

गुण : १५

प्रस्तावना - नूरजहाँ कोण होती ?

नूरजहाँची पार्श्वभूमी, जहाँगीराशी विवाह, नूरजहाँचा प्रभाव व राज्यकारभारातील हस्तक्षेप, शहाजहानाचे बंड, महाबतखानाचे बंड, नूरजहाँच्या प्रभावाचा शेवट
समारोप - मुघलकालीन स्त्रीजीवनाच्या संदर्भात नूरजहाँचे मूल्यमापन

३. थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन)

गुण :

१५

अ) शेरशहाचे जमीन महसूलविषयक धोरण स्पष्ट करा.

प्रस्तावना - शेरशहाचा अल्प परिचय, शेरशहापूर्व महसूल पध्दती
शेरशहाचे महसूलविषयक धोरण - आधार - जमिनीची मोजणी, प्रतवारी, पिकाचे
प्रमाण, सरकारचा हिस्सा, किंमतीचा आधार, रोख स्वरूपात वसुली, धान्याचा प्रकार,
पट्टापत्र, बटाई, मुक्ताई व नगदी पध्दती
समारोप - शेरशहाच्या महसूलविषयक धोरणाचे मूल्यमापन

आ) औरंगजेबाच्या दक्षिण धोरणाचे परीणाम सांगून या धोरणाच्या अपयशाची कारणे लिहा.

प्रस्तावना - औरंगजेबाचा अल्प परिचय व त्याचे दक्षिण धोरण
परीणाम - साम्राज्याचे पतन, लष्करी शक्तीचा -हास, दक्षिण व उत्तरेत गोंधळाची स्थिती,
सैन्यामध्ये अनुत्साह इ.
समारोप - औरंगजेबाच्या दक्षिण धोरणाचे यशापयश

इ) आदिलशाहीची माहिती द्या.

प्रस्तावना : ३ ते ४ वाक्यात आदिलशाहीची ओळख
स्थापना, महत्त्वपूर्ण सुलतान, इतर सत्तांशी संघर्ष, -हास व शेवट, प्रशासन, सांस्कृतिक योगदान
समारोप : आदिलशाहीचे मूल्यमापन

ई) मध्ययुगीन भारतीय सत्तांच्या पराभवाची व ब्रिटिशांच्या सरशीची कारणे लिहा.

प्रस्तावना - विविध सत्तांच्या ब्रिटिशांबरोबरील संघर्षाचा ३ ते ४ वाक्यात आढावा
भारतीय सत्तांच्या पराभवाची व ब्रिटिशांच्या सरशीची कारणे - ब्रिटिशांची धोरणे व इतर जमेच्या बाजू आणि
भारतीयानांचे दोष व उणिवा या संदर्भातील प्रकरण क्र. १० मधील सर्व मुद्यांचा ऊहापोह करावा.
समारोप - सदर घटनेचे भारतीय समाजावर झालेले महत्त्वाचे परिणाम ३ ते ४ वाक्यात

४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन)

गुण :

१५

अ) पानिपतची पहिली लढाई

प्रस्तावना - पानिपतची पहिली लढाई कोणाकोणात, का व कधी झाली ?
प्रत्यक्ष लढाईचे वर्णन
बाबराच्या यशाची कारणे - लढाईचे प्रगत तंत्र, बाबराचे नेतृत्व, इब्राहिमखानाच्या
सैन्यातील बेशिस्त, इब्राहिमखानाची हुकूमशाही वृत्ती, इब्राहिमखानामध्ये मुत्सद्देगिरीचा
अभाव

समारोप - लढाईचे परिणाम व महत्त्व - मुघल सत्तेची स्थापना, अफगाण वंशाची सत्ता नष्ट

आ) हुमायूनच्या अपयशाची कारणे

प्रस्तावना - हुमायूनच्या कारकिर्दीचा ३ ते ४ ओळीत आढावा
हुमायूनच्या अपयशाची कारणे - हुमायूनचा स्वभाव, हुमायूनचे शत्रू
समारोप - राज्यप्राप्ती व शेवट

इ) मनसबदारी पध्दती

प्रस्तावना - मनसबदारी पध्दती सुरू कोणी केली ? मनसबदारी म्हणजे काय ?
मनसबदारी पध्दती - मनसबदारी सुरू करण्यामागील हेतू
मनसबदारी पध्दतीतील रचना, श्रेणी पध्दती
समारोप - मनसबदारी पध्दतीतील फायदे-तोटे

ई) शीख धर्म

प्रस्तावना - शीख धर्माची सर्वसाधारण माहिती
शीख धर्म - उदय, गुरूंची परंपरा, शिकवण, स्वरूप
समारोप - शीख धर्माची आजची स्थिती

५. विद्यार्थीमित्रानो, या प्रश्नामधील उपप्रश्नांची उत्तरे तुम्हाला पुस्तकात तयार मिळणार नाहीत. क्रेडिट सिस्टिममध्ये यु.जी.सी.च्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार विद्यार्थ्यांनी त्यांची निरीक्षणशक्ती, आकलनक्षमता व विचारशक्ती यांचा वापर करून काही काम करणे अपेक्षित आहे. खालील प्रश्न तुम्हाला मनोरंजक व ख-या अर्थाने विचार व अभ्यास करायला प्रेरणा देणारे असतील.

एकूण गुण २०

अ) खालील बादशाहांचा क्रम कालानुक्रमानुसार लावा.

गुण ५

१. अकबर
२. बाबर
३. औरंगजेब
४. हुमायून
५. जहांगीर

आ) आपल्या पुस्तकाच्या आधारे अकबराच्या धार्मिक तसेच रजपूतविषयक धोरणची माहिती लिहा. आषुतोष गोवारीकर यांनी दिग्दर्शित केलेला जोधा-अकबर हा चित्रपट पहा आणि अकबराच्या धार्मिक तसेच रजपूतविषयक धोरणावर या चित्रपटातून कसा प्रकाश पडतो ते स्पष्ट करा.

गुण १५

किंवा

तुम्ही औरंगजेबाच्या दक्षिणेतील मोहिमेतील सैनिक आहात असे समजा. तुम्हाला दक्षिणेत येऊन २० वर्षे झाली आहेत. उत्तर भारतातील आपल्या गावी असलेल्या कुटुंबाला तुमचा हालहवाल कळविणारे आणि त्यांची चौकशी करणारे पत्र पाठवा.

गुण १५

*****

आधुनिक महाराष्ट्राचा सामाजिक, आर्थिक व सांस्कृतिक इतिहास (HC-602)

(सत्र ६ : अभ्यासासाठी प्रकरणे : प्रकरण क्र. ६ ते ११)

टीप : नमुना उत्तरात दिलेली प्रस्तावना व समारोप हे उदाहरणादाखल आहेत. त्या व्यतिरिक्त प्रश्नाशी सुसंगत अशी प्रस्तावना व समारोप स्वतंत्रपणे लिहिल्यास त्याचे स्वागतच आहे.

१. स्त्रीविषयक सुधारणांसाठी महाराष्ट्रातील पुरुष सुधारकांनी कोणते प्रयत्न केले ?

गुण : १५

प्रस्तावना - ब्रिटिशपूर्व काळातील स्त्रियांच्या समस्या ४ ते ५ वाक्यात लिहा.

पुरुष सुधारकांचे स्त्रीविषयक सुधारणांसाठी प्रयत्न

जगन्नाथ शंकरशेट, बाळशास्त्री जांभेकर, लोकहितवादी, विष्णुशास्त्री पंडित, भांडारकर, न्या. रानडे, जोतिबा फुले, धोंडो केशव कर्वे, विठ्ठल रामजी शिंदे इ. चे प्रयत्न

समारोप -पुरुष सुधारकांच्या प्रयत्नांची मर्यादा व त्यातून स्त्री सुधारकांनी उभारलेल्या चळवळीचे वेगळेपण ४ ते ५ वाक्यात स्पष्ट करा.

२. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी उभारलेल्या चळवळीचे महत्त्व स्पष्ट करा.

गुण : १५

प्रस्तावना : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा ४ ते ५ वाक्यात परिचय द्या.

महाडचा सत्याग्रह

चळवळीला राजकीय कार्याची जोड

दलितांसाठी शैक्षणिक कार्य

धर्मांतर समाजबदलाचा अंतीम पर्याय

समारोप : बाबासाहेब आंबेडकरांच्या कार्याचे मूल्यमापन ४ ते ५ वाक्यात करा.

३. थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतीही दोन)

गुण :

१५

अ) कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचे शिक्षणविषयक कार्य लिहा.

प्रस्तावना - पाश्चात्य शिक्षणातील दोष : राज्यकर्त्यांच्या गरजेला प्राधान्य, शहरी

जनतेस मध्यवर्ती ठेवून विचार, या दोषांतून शिक्षणक्षेत्रात अनेक प्रयोग. त्यातील

महत्त्वाचा प्रयोग म्हणजे कर्मवीरांची रयत शिक्षण संस्था

शिक्षणविषयक कार्य - दुधगाव विद्यार्थी आश्रम, रयत शिक्षण संस्थेची स्थापना, उद्दिष्टे,

विविध शैक्षणिक संस्थांची योजना, मुष्टीफंड योजना, छत्रपती शाहू बोर्डिंग हाऊस, कमवा आणि शिका योजना इ.

समारोप - शिक्षणाच्या प्रसारात आणि रयतेला स्वावलंबी बनविण्यात महत्त्वाचा वाटा

आ) ब्रिटिशपूर्व काळातील हिंदू धर्माचे स्वरूप स्पष्ट करा.

प्रस्तावना - ब्रिटिशपूर्व काळाचे सर्वसाधारण स्वरूप २ ते ३ वाक्यात लिहा.

ब्रिटिशपूर्वकालीन हिंदू धर्म - संपूर्ण समाजजीवनाला पायाभूत, समाजाच्या सर्व अंगांवर नियंत्रण, अपरिवर्तनीय, जातिव्यवस्थेचा प्रभाव, अनेकेश्वरवाद, पंथभेद, पोथिनिष्ठा,

कर्मकांडांचा प्रभाव, रुढी व परंपरांचा पगडा इ.

समारोप - या धर्माचे समाजावरील परिणाम २ ते ३ वाक्यात लिहा.

इ) म. जोतिबा फुलेंच्या कार्याचा आढावा घ्या.

प्रस्तावना - म. फुलेंचा अल्प परिचय २ ते ३ वाक्यात द्या.

म. फुले यांचे कार्य -

स्त्रियांसाठी कार्य - शाळा, विधवाविवाहास पाठिंबा, बालहत्याप्रतिबंधक गृहाची स्थापना, केशवपनाविरुद्ध न्हाव्यांचा संप

दलितांसाठी कार्य - शाळा, समानतेचा पुरस्कार, शोषणाविरुद्ध आवाज सत्यशोधक समाजाची स्थापना

सार्वजनिक सत्यधर्माची स्थापना - मानवतावाद, विश्वबंधुत्व, कृतिशीलता इ. वर भर, भक्तिमार्गाशी जवळीक

समारोप - म. फुलेंच्या कार्याचे मूल्यमापन - कृतिशील बंडखोर सुधारक, दलित व ब्राह्मणेतर चळवळीची सुरुवात

ई) ब्रिटिश काळात दळणवळणाच्या साधनांमध्ये कोणते बदल झाले?

प्रस्तावना - ब्रिटिशपूर्व दळणवळणाची स्थिती कशी होती ते २ ते ३ वाक्यात लिहा.

बदल : रस्ते, रेल्वे, मोटारी, विमाने, नौकानयन इ. (या सुधारणांचा तपशील अपेक्षित नाही.)

समारोप - दळणवळण सुधारणांचे फायदे २ ते ३ वाक्यात लिहा.

४. टिपा लिहा. (कोणत्याही दोन)

१५

अ) प्रार्थना समाज

प्रस्तावना - पूर्वपीठिका - परमहंस मंडळी २ ते ३ वाक्यात लिहा.

प्रार्थना समाज - स्थापना, मूल्ये व विचारधारा, कार्य - धार्मिक व सामाजिक

समारोप - प्रार्थना समाजाला फारसे यश का लाभले नाही ते २ ते ३ वाक्यात लिहा.

आ) आर्थिक निःसारणाचा सिध्दान्त

प्रस्तावना : हा सिध्दान्त कोणी व का मांडला ते २ ते ३ वाक्यात लिहा.

आर्थिक निःसारणाचा सिध्दान्त : भारताचे दारिद्र्य, कारण ब्रिटिशांचे वसाहतवादी धोरण,

व्यापार व कारागिरांचा धंदा बुडला, खुल्या व्यापारी धोरणावर टिका, सुधारणांचा

खर्च व अधिका-यांचे पगार, युद्धांचा खर्च भारताच्या तिजोरीतून वसूल, परकीय

गुंतवणुकीवरील व्याज परदेशात, विविध विचारवंतांचे या सिध्दांताच्या

संदर्भातील योगदान, उपाय : बहिष्कार, स्वदेशी व औद्योगिकीकरणाचा पुरस्कार,

शेतीचा विकास,

समारोप : या विचारांमुळे भारताच्या आर्थिक विकासाला कशी चालना मिळाली ते २ ते ३ वाक्यात लिहा.

इ) ब्रिटिश काळातील कामगार समस्या

प्रस्तावना - ब्रिटिश काळातील औद्योगिक प्रगतीचा थोडक्यात उल्लेख. त्यातूनच कामगारांच्या

समस्यांचा उदय

कामगार समस्या

कोकणातून मुंबईत रोजगारासाठी धाव, कमी पगार, बालकामगार व स्त्री कामगार

यांना आणखीच कमी पगार, कामाचे अमर्यादित तास, सुट्ट्यांचा अभाव, स्वच्छतागृहे

व इतर सुविधांचा अभाव, जेवणाची सुट्टी नाही, दंडात्मक कारवाया, संरक्षणाचा

अभाव, परकीय व्यवस्थापक, जॉबर्सचे अत्याचार

गुण :

समारोप- महाराष्ट्रात कामगार चळवळीची सुरुवात कोणी व कधी केली?

ई) सामाजिक परिवर्तन व साहित्य यांतील अन्योन्य संबंध सांगा.

प्रस्तावना -आधुनिक काळात मराठी साहित्यामध्ये कथा, कादंबरी, काव्य, नाटके, निबंध इ. साहित्य प्रकारांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर लेखन झाले.

सामाजिक परिवर्तन व साहित्य यांतील अन्योन्य संबंध :

साहित्याचा विषय काही वेळा थेट आजूबाजूच्या पर्यावरणातून, लेखक समाजाचा अविभाज्य भाग त्यामुळे समाजाचे साहित्यात प्रतिबिंब लेखक समाजाचे प्रतिनिधित्व करतो लेखन वाचकाने वाचावे यासाठी. त्यामुळे वाचकाच्या वास्तवाशी बांधिलकी साहित्याचा वाचकावर भावनिक व वैचारिक परिणाम

समारोप - आधुनिक काळात मराठी साहित्याने मराठी समाजाच्या जडणघडणीमध्ये महत्त्वपूर्ण योगदान दिले. तसेच तत्कालिन घडामोडी व प्रेरणांचे पडसादही या साहित्यामध्ये उमटलेले दिसून येतात.

५. विद्यार्थीमित्रांनो, या प्रश्नामधील उपप्रश्नांची उत्तरे तुम्हाला पुस्तकात तयार मिळणार नाहीत. क्रेडिट सिस्टिममध्ये यु.जी.सी.च्या मार्गदर्शक तत्वांनुसार विद्यार्थ्यांनी त्यांची निरीक्षणशक्ती, आकलनक्षमता व विचारशक्ती यांचा वापर करून काही काम करणे अपेक्षित आहे. खालील प्रश्न तुम्हाला मनोरंजक व ख-या अर्थाने विचार व अभ्यास करायला प्रेरणा देणारे असतील.

एकूण गुण २०

आपल्या पाठ्यपुस्तकातील स्त्रीसुधारणाविषयक प्रकरणाचा अभ्यास करून 'मराठी स्त्री : कालची, आजची आणि उद्याची' या विषयावर ५०० शब्दांचा निबंध लिहा.

गुण २०

*****

साहित्यातून समाजदर्शन : भाग २ (HDSE-603) (फक्त मराठी माध्यमासाठी)

विद्यार्थी मित्रांनो, साहित्यातून समाजदर्शन या विषयाचे स्वरूप आपल्या इतर विषयांपेक्षा वेगळे आहे. आधुनिक भारत आणि आधुनिक महाराष्ट्राच्या जडणघडणीमध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावलेल्या काही निवडक विचारवंतांच्या लेखनाचे वा भाषणाचे अंश अभ्यासासाठी निवडण्यात आलेले आहेत. अवतरण चिन्हांमध्ये (म्हणजे “---”) छापलेला मजकूर हा या विचारवंतांचा मूळ विचार आहे. प्रश्नांची उत्तरे लिहितीना हे विचार जसेच्या तसे लिहिणे अपेक्षित नाही कारणे ते तुमचे विचार नाहीत. तुमच्या आकलनाच्या व उत्तरलेखनाच्या सोयीसाठी प्रस्ताविकामध्ये पाठाची पाठ्यभूमी, समारोप, गरजेनुसार त्या त्या मुद्यांनंतर संपादकाचे स्पष्टीकरण दिले आहे. तसेच मूळ लेखनाची मांडणी मुद्यांना शिर्षके देऊन सुटसुटीत करण्याचा प्रयत्न केला आहे. या सा-याचा उपयोग तुम्ही तुमच्या उत्तरलेखनात करू शकता.

टीप : नमुना उत्तरात दिलेली प्रस्तावना व समारोप हे उदाहरणादाखल आहेत. त्या व्यतिरिक्त प्रश्नाशी सुसंगत अशी प्रस्तावना व समारोप स्वतंत्रपणे लिहिल्यास त्याचे स्वागतच आहे.

१. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी लोकशाहीच्या उज्वल भवितव्यासाठी कोणती पथ्ये पाळावयास सांगितली? का?

गुण : १५

प्रस्तावना : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा अल्प परिचय

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी लोकशाहीच्या उज्वल भवितव्यासाठी पाळावयास सांगितलेली पथ्ये : घातपाती मार्ग वर्ज्य करा, व्यक्तिपूजेपासून अलिप्त रहा, सामाजिक व आर्थिक समता

समारोप : ही पथ्ये आज कितपत पाळली जातात याविषयी तुमचे मत ४ ते ५ वाक्यात लिहा.

२. दुस-या महायुद्धानंतर बटाट्याच्या चाळीतील लोकांच्या जीवनामध्ये कोणते बदल घडून आले?

गुण : १५

प्रस्तावना : बटाट्याची चाळ या कलाकृतीचा परिचय

दुस-या महायुद्धानंतर बटाट्याच्या चाळीतील लोकांच्या जीवनामध्ये घडून आलेले बदल : महागाई, मुलींच्या नोकरीवर घर अवलंबून, भेकडपणा, मोठ्यांचा आदर व वचक नाही, राहणीमानात वाढ, खाण्यापिण्याच्या सर्वईतील बदल, खरा ओलावा व मोकळेपणा नाही, विश्वासाची जागा हिशेबीपणाने घेतली, उत्सवाला औपचारिक रूप आले

समारोप : असे बदल आपल्याही आजुबाजुला दिसून येतात. त्याबाबतचे तुमचे मत ४ ते ५ वाक्यात लिहा.

३. महाराष्ट्रामध्ये मराठीवर कोणकोणत्या क्षेत्रांमध्ये इंग्रजी व हिंदीचे आक्रमण झाल्याचे वि.वा.शिरवाडकरांनी दाखवून दिले आहे ? या समस्येवर त्यांनी कोणते उपाय सुचविले? गुण : १५

प्रस्तावना : वि.वा.शिरवाडकर यांचा परिचय व पाठाची पार्श्वभूमी ४ ते ५ वाक्यांमध्ये

मराठीवरील इंग्रजी व हिंदीच्या आक्रमणाची क्षेत्रे : शासकीय व्यवहार, सामाजिक व्यवहार, शिक्षण क्षेत्र (हे आक्रमण कसे होते याबाबतचे शिरवाडकरांचे विचार सविस्तर पण आपल्या शब्दात लिहावेत.)

शिरवाडकरांनी सुचविलेले उपाय : गोलमेज परिषद घेऊन भाषाविषयक धोरण निश्चित करणे, लोकांनी मराठीच्या क्षमतेवर विश्वास ठेवणे व भाषेचे जतन करणे

समारोप : शिरवाडकरांचे हे विचार तुम्हाला पटतात का ते ४ ते ५ वाक्यात लिहा.

४. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे थोडक्यात लिहा. गुण : १५

अ) पुण्याचे हृदय झोपलेले नव्हते. ते जागृत झालेले होते. असे प्र.के.अत्रे यांनी का म्हटले?

प्रस्तावना : प्र.के.अत्रेचा अल्प परिचय

पुण्याचे हृदय झोपलेले नव्हते. ते जागृत झालेले होते. : पुण्यातील उपक्रम, संस्था व व्यक्ती यांच्याबाबत व त्यांच्या झालेल्या संस्कारांबाबत अत्रेचे विचार स्पष्ट करावेत.

समारोप : पुण्यातील वातावरणाचा अत्रेच्या जडणघडणीमध्ये काय वाटा असावा असे तुम्हाला वाटते?

आ) 'रखमाबाईची कहाणी' या पाठातून रखमाबाईचे कोणते गुण दिसून येतात ते सोदाहरण लिहा.

प्रस्तावना : रखमाबाईचा अल्प परिचय

रखमाबाईचे गुण : आपल्या विचारांवर ठाम विश्वास, जिद्द, चिकाटी, चाकोरी मोडण्याचे धाडस, बुद्धिनिष्ठा

समारोप : आजच्या काळातील असे एखादे उदाहरण द्यावे.

इ) 'वेठीच्या आसाचा फेरा' असे शिर्षक पाठाला का देण्यात आले आहे ?

प्रस्तावना : गोदावरी परुळेकर यांचा अल्प परिचय

शिर्षकाची समर्पकता : बाडीतील वेठबिगारी, वेठीचा आस म्हणजे काय, त्या फिरत्या आसाचा फेरा मरीआईच्या फे-यासारखा सर्व गावाला कसा व्यापून होता या बाबी स्पष्ट कराव्यात.

समारोप : आज आदिवासींचे हे शोषण संपुष्टात आले आहे असे तुम्हाला वाटते का ते ४ ते ५ वाक्यात लिहा.

इ) 'भारत खरोखरच स्वतंत्र आहे का?' या पाठामध्ये शेतकरी नेते शरद जोशी यांनी आधुनिक वसाहतवादाची कोणती वैशिष्ट्ये विशद केली आहेत?

प्रस्तावना : शरद जोशी यांचा परिचय

आधुनिक वसाहतवादाची शरद जोशी यांनी सांगितलेली वैशिष्ट्ये : अत्याधुनिक व्यापाराचे सफाईदार तंत्र, शांत व वेदनारहित लूट, निष्ठावान भाडोत्री लोक व गलितांग व्यापारी व जमीनदार हे माध्यम, कमी खर्चाचे माध्यम, शोषणाची व्याप्ती तळागाळापर्यंत.

समारोप : आधुनिक वसाहतवादाच्या अनुषंगाने शरद जोशी यांनी स्वातंत्र्याची केलेली व्याख्या कोणती व ती तुम्हाला पटते का ते थोडक्यात लिहा.

५. विद्यार्थीमित्रांनो, या प्रश्नामधील उपप्रश्नांची उत्तरे तुम्हाला पुस्तकात तयार मिळणार नाहीत. क्रेडिट सिस्टिममध्ये

यु.जी.सी.च्या मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार विद्यार्थ्यांनी त्यांची निरीक्षणशक्ती, आकलनक्षमता व विचारशक्ती यांचा वापर करून

काही काम करणे अपेक्षित आहे. खालील प्रश्न तुम्हाला मनोरंजक व ख-या अर्थाने विचार व अभ्यास करायला प्रेरणा देणारे

असतील.

एकूण गुण २०

आपल्या पाठ्यपुस्तकातील भारतीय लोकशाहीच्या मार्गातील अडथळे या रावसाहेब पटवर्धन यांच्या व्याख्यानाचा अभ्यास करून 'भारतीय लोकशाहीची सद्यःस्थिती' या विषयावर ५०० शब्दांचा निबंध लिहा.

गुण २०

*****